

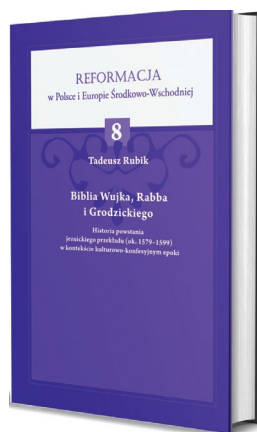
Justyna Łukaszewska-Haberkowa

ORCID: 0000-0003-0939-5566

Tadeusz Rubik, *Biblia Wujka, Rabba i Grodzickiego*,
seria: Reformacja w Polsce
i Europie Środkowo-Wschodniej,
t. 8, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa,
2024, ss. 764

Książka stanowi kompleksowe studium z zakresu jezuickich tłumaczeń Biblii z XVI w., które zakończyły się powstaniem jednego z najstarszych zachowanych i nadal używanych tłumaczeń Pisma Świętego na języki narodowe, tzw. *Biblii* Jakuba Wujka. Książka Tadeusza Rubika jest, jak dotąd, najbardziej obszernym i dogłębnym opracowaniem z historii i rozwoju tych tłumaczeń, umieszczając je w szerszych wydarzeniach kulturowych i historycznych epoki.

Autor przedstawił szeroki kontekst tematu, prezentując oryginalne wyniki badań i nowatorskie rozwiązania naukowe. Trzeba pamiętać, że tłumaczenie Wujka było znaczące nie tylko w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ale także odbiło się echem w całej Europie. Kwestie te są skrupulatnie analizowane przez pryzmat współczesnych kategorii literackich i językowych. Praca ta może szansę stać się jednym z ważniejszych punktów odniesienia w literaturze naukowej na temat tzw.

Biblii Wujka, jako trwały element dla przyszłych badaczy tej dziedziny na wiele lat.

Właściwym tematem książki jest proces tworzenia pierwszego kompletnego wydania katolickiego przekładu Pisma Świętego na język polski, tzw. *Biblii* Jakuba Wujka i jego uwarunkowania. Katolicka Biblia w języku ojczystym musiała spełniać szereg wymogów ustalonych w potrydenckim magisterium Kościoła katolickiego. Spory o przekład i historia jego powstawania świadczą o różnej formacji intelektualnej i kulturowej autorów tłumaczenia, a także o różnych koncepcjach filologii biblijnej i prób przeniesienia na język wernakularny Pisma Świętego, ponadto ukazują rozwój polskiego katolicyzmu i debat teologicznych tamtego czasu. Zmiany zachodzące w kolejnych wydaniach, różne sposoby interpretacji obowiązujących wytycznych i ich pragmatyczne zastosowanie odzwierciedlały dynamiczne zmiany kulturowe. Rekonstrukcja procesu twórczego autorów tłumaczeń i ich uwarunkowań prowadzi do opisu procesów kształtujących kulturę Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Książka bada proces tworzenia i kontekstualne okoliczności otaczające tzw. *Biblię* Wujka. Celem opracowania są m.in.: rekonstrukcja historii rozwoju i cenzury przekładu jezuickiego na podstawie ówczesnych dokumentów; zbadanie, w jaki sposób zaangażowanie Justusa Rabba i Stanisława Grodzickiego wpłynęło na przekład; analiza strategii przyjętych na różnych etapach tłumaczenia; oraz interpretacja tych zmian w kontekście kulturowym i wyznaniowym XVI w.

Poprzez szczegółowe opisanie procesu twórczego i jego szerszego kontekstu, książka rzuca światło na siły kulturowe kształtujące Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Metoda badawcza opisana w rozdziale I jest zakorzeniona w filologii i wykorzystuje narzędzia z powiązanych z nią tradycji: tekstologii i edycji, komparatystyki, krytyki genetycznej i translologii. Rekonstrukcja historii tłumaczenia opiera się na dokumentach archiwalnych pochodzenia jezuickiego, w tym na wcześniej zbadanych źródłach, które zostały ponownie przeanalizowane, a także na nowo odkrytych materiałach z rozległych kwerend archiwalnych (w szczególności w *Archivum Romanum Societatis Iesu*). Porównanie tekstów biblijnych z wydań tzw. Małej Postylli z lat 1579–1580, 1582 i 1590 (wraz z fragmentami „Dużej Postylli” z lat 1573–1575 i 1584), *Nowego Testamentu* z lat 1593 i 1594, *Psalterza* z 1594 r. oraz odpowiednich ksiąg Biblii z 1599 r. pozwoliło autorowi zidentyfikować powiązania genetyczne pomiędzy wydaniem.

Proces ten wskazał również zbiór wersetów podlegających zmianom, które następnie analizowano za pomocą metod translacyjnych z odniesieniem do baz tekstowych (takich jak historyczne wydania Wulgaty i tekst grecki). Przeprowadzono dalszą analizę porównawczą w odniesieniu do

polskich tłumaczeń z XVI w., komentarzy filologicznych i egzegetycznych oraz pism religijnych z tego okresu. Ponadto analiza strategii tłumaczeniowych opierała się na informacjach pośrednich zawartych we wstępach, pismach polemicznych i korespondencji jezuickiej.

Pierwsza część rozprawy bada kontekst historyczny i kulturowy, w którym powstała Biblia Wujka, Rabba i Grodzickiego. Rozdział II wprowadza humanizm biblijny na przykładzie *Novum Instrumentum* i *Annotationes* Erazma z Rotterdamu, tekstów wykorzystywanych przez polskich tłumaczy jezuickich. Ten ruch intelektualny znacząco wpłynął zarówno na autorów protestanckich, jak i katolickich, w tym uczestników Soboru Trydenckiego. Rozdział III koncentruje się na dyskusjach i dekretach Soboru dotyczących Biblii, w tym na przyjęciu Wulgaty jako „autentycznego” wydania i wyzwaniach związanych z wydaniem Pisma Świętego w językach narodowych. Historia i cechy tego ujednoliconego wydania, tzw. Sixto-Klementyny, zostały omówione w rozdziale IV. W tym rozdziale szczegółowo opisano również wysiłki filologiczne i redakcyjne katolickich uczonych, odwołując się do kluczowych publikacji, takich jak *Poliglota antwerpska*, *Wulgata* z Louvain z 1574 r., *Notationes in Sacra Biblia* Franciszka Lucasa z Brugii i *Wulgata sykstyńska*. Dzieła te stanowiły istotne punkty odniesienia dla polskich jezuitów. Rozdział V ukazuje stanowisko Kościoła katolickiego w sprawie tłumaczeń Biblii na języki ojczyste w drugiej połowie XVI w., w tym kroki, które doprowadziły do tłumaczenia tekstu na języki ojczyste, szczególnie w regionach silnie dotkniętych protestantyzmem, takich jak Rzeczpospolita Obojga Narodów i Anglia. Rozdział VI przedstawia działania podejmowane przez Towarzystwo Jezusowe na rzecz zintegrowania zasad humanizmu biblijnego z nauką katolicką oraz rozwój *Ratio Studiorum*, jezuickiego programu nauczania. Kolejne rewizje *Ratio*, które wprowadziły wytyczne dla jezuickich biblistów, odnosiły się do najnowszych decyzji Rzymu.

Autor wprowadza i definiuje kluczowe kategorie używane do opisywania i interpretowania działań polskich jezuitów. Należą do nich m.in. „humanizm biblijny”, „elegancja” jako styl tłumaczenia Biblii, „konfesjonalizacja”, „autentyczność” Wulgaty i „reformacja katolicka”/„kontrreformacja”.

W drugiej części książki autor skoncentrował się na działalności jezuitów w Rzeczypospolitej Obojga Narodów i powstaniu Biblii jezuickiej. W szczególności w rozdziale VII opisał wieloaspektową działalność polskich jezuitów prowadzącą do tłumaczenia, wykształcenie i formację Jakuba Wujka. Omawia także Postyle katolickie jako narzędzie do prowadzenia kontrowersji religijnych. Rozdział VIII poświęcony jest cenzurze Towarzystwa Jezusowego w trakcie tłumaczenia i rekonstruuje historię przekładu, w tym podwójną cenzurę.

Trzecia część rozprawy koncentruje się na kolejnych wersjach Biblii Wujka, Rabba i Grodzickiego oraz strategiach tłumaczeniowych przyjętych na różnych etapach jej rozwoju. Strategie te zostały przeanalizowane pod kątem integracji koncepcji biblijno-humanistycznych i stopnia (nie) dosłowności w tłumaczeniu, odzwierciedlając różne interpretacje obowiązujących zasad i ich praktyczne wdrożenie. Rozdział IX to analiza perykop ewangelicznych Wujka i ich rozwoju od tzw. Postylli Mniejszej z lat 1579–1580 do wydania z 1590 r., które obejmuje ukończone tłumaczenie Ewangelii. Rozdział X opisuje zaangażowanie Justusa Rabba w pierwszym etapie cenzury: wspólna praca Wujka i Rabba nad Nowym Testamentem z 1593 r. opierała się w dużej mierze na tekście greckim, co wywołało sprzeciw niektórych jezuitów z powodu odejścia od dosłowności przekładu. W Rozdziale XI autor przedstawił krytykę Stanisława Grodzickiego, który krytykował tłumaczenia niedosłowne, i przeciwne głosy wyrażone przez Marcina Czechowica oraz odpowiedzi skierowane przeciw tym pismom przez jezuitę, Marcina Łaszcza. Rozdział XII w całości dotyczy Biblii z 1599 r., w tym zawiera analizę rewizji dokonanych we wcześniejszych wydaniach i wskazuje na uchybienia cenzorskie. Książka kończy się kompleksowym omówieniem tych ustaleń dotyczących zmian w tłumaczeniu. W załączniku zamieszczono tabelę perykop liturgicznych z analizowanych wydań Postylli, diagram ilustrujący powiązania genetyczne między wydańiami przekładu jezuickiego oraz szczegółowe informacje na temat zakresu zapytań dotyczących rękopisów przeprowadzonych w trakcie badań.

Książka Tadeusza Rubika stanowi studium dokładne, nader szczegółowe i na wskroś analityczne. Duża część tych porównań została przedstawiona w kolejnych rozdziałach. Autor odtwarza poszczególne powiązania, porównuje frazy, a nawet poszczególne słowa. Zatraca się tym samym najważniejszy temat rozprawy, którym jest przecież porównanie przekładu i strategii translatorskich trzech jezuickich uczonych. Wydaje się jednak, że w badaniach nad tego rodzaju książkami można niekiedy opisać rezultaty, bez potrzeby opisywania ich dokładnego przebiegu.